

COLECȚIA MICA ROMĂ XXI, *Serie nouă*

Coordonator Cristian Bădiliță

De la Inochentie Micu-Klein (1737) și până la interzicerea Bisericii Greco-Catolice de către regimul comunist (1948) Blajul, Mica Romă, cum l-a supranumit Eminescu, a fost capitala culturii române din Ardeal. Aici s-a inițiat marele „proiect de țară”, occidentalizarea românilor. Sintagma „tradiție greco-catolică” n-a putut fi rostită vreme de patruzeci de ani. Or, fără această tradiție, nu se poate explica originea însăși a României moderne. Colecția „Mica Romă XXI, *Serie nouă*” își propune să acopere acest gol din memoria națională. Vor fi publicate cărți de patrimoniu și autori de raftul întâi, unii dintre ei necunoscuți generațiilor recente.

Liviu REBREANU (1885-1944) este unul dintre cei mai importanți scriitori români. S-a născut la Târlișua, Bistrița Năsăud, în familia învățătorului greco-catolic Vasile Rebreanu, coleg de școală și prieten cu George Coșbuc. A urmat Gimnaziul Grăniceresc din Năsăud, apoi Școala Reală Superioară de Honvezi din Sopron. Ulterior a devenit sublocotenent în armata austro-ungară. Primele încercări literare au fost în limba maghiară. În 1909 s-a instalat în România, unde a fost director al Teatrului Național și al Radiodifuziunii române. Este autorul capodoperelor *Ion* (1920-1921), *Pădurea spânzuraților* (1922), *Rășcoala* (1932). Dramaturg, eseist, fotograf. S-a stins la Valea Mare, proprietatea sa de lângă Pitești, unde și-a petrecut ultima parte a vieții.

Liviu
REBREANU

Pădurea spânzuraților

Cu o interpretare teologică de
Cristian BădilițăVolumul reproduce ediția din 1940,
ultima revăzută de romancier

Presa Universitară Clujeană

2026

Volum tipărit cu sprijinul

*Mitropolitului Claudiu-Lucian Pop, Episcopului Virgil Bercea,
Episcopului Vasile Bizău, Părintelui Cristian Rus.*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

REBREANU, LIVIU

Pădurea spânzuraților / Liviu Rebreanu ; cu o interpretare teologică de Cristian Bădiliță ; vol. reproduce ed. din 1940, ultima revăzută de romancier. - Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2026

Conține bibliografie; ISBN 978-606-37-2907-2

I. Bădiliță, Cristian (pref.)

821.135.1

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Un roman al jertfei pascale

*Când crezi aieva
te-ai ridicat deasupra vieții.*

Apostol Bologna

Romanul *Pădurea spânzuraților* a apărut în 1922, la Editura Sfetea din București, bucurându-se de un succes imediat. Până în 1944 vor fi unsprezece ediții. Ediția a zecea, din 1940, ultima revăzută de autor, e considerată ediția de referință și e reprodusă până astăzi.

Geneza Pădurii spânzuraților constituie, în sine, un roman. În 1920 și 1921 apăruseră cele două volume ale capodoperei *Ion*, ambele primite cu entuziasm, atât de critici, cât și de public. Pentru Rebreanu, anii 1921-1922 reprezintă un moment de cotitură. La peste un deceniu de la instalarea în România și după teribile încercări – expulzarea în Imperiu, proces pentru delapidare, închisoare, apoi revenirea în țară, confruntarea cu lipsurile materiale – viața intră, acum, pe un făgaș normal. Se căsătorise cu Fanny, dar afecțiunea acesteia nu compensa, decât parțial, condițiile vitrege de trai.

Apoi, buna primire a lui *Ion* îi validau lui Rebreanu statutul de *scriitor român*, fapt cu atât mai important cu cât, așa cum mărturisea el însuși, în diverse interviuri, învățase să scrie românește cu ajutorul unei gramatici și al unui dicționar, experiențele sale literare de până atunci fiind în limbile maghiară și germană.

Redactarea *Pădurii spânzuraților* a început în perioada când Liviu Rebreanu corecta *Ion*. Lucrul la noul roman mergea foarte lent și poticnit. Subiectul „trădării din patriotism” fusese tratat în povestirea *Catastrofa*, dar, cum orice scriitor știe, reluarea aceluiași subiect, chiar dacă dintr-o altă perspectivă, poate bloca actul creației. Romancierul se simțea, probabil, un plagiator al propriului text, mai vechi, de care cu greu se putea desprinde. Tocmai atunci el află că fratele său Emil, ofițer în armata austro-ungară, și pe care familia îl considera prizonier la ruși, fusese, de fapt, prins, condamnat și executat, pe data de 14 mai 1917, între localitățile Ghimeș și Palanca, pentru dezertare la inamic. Reproduc ampla și prețioasa confesiune a romancierului, din 1932¹:

Pădurea spânzuraților s-a născut dintr-o fotografie pe care mi-a arătat-o un prieten, la sfârșitul anului 1918. Fotografia reprezenta o pădure plină de cehi spânzurați în dosul frontului austriac

¹ „Mărturisiri”, text reluat în volumul *Amalgam* din 1943 și apoi în dosarul ediției critice, din 1972, realizată de Niculae Gheran, cu o *Addenda* semnată de Cezar Apreotesei și Valeria Dumitrescu, pp. 668-669. Dosarul conține și valoroasa corespondență a lui Emil Rebreanu, precum și o Cronologie a vieții acestuia.

dinspre Italia. Prietenul pleca la conferința păcii, unde fotografia avea să demonstreze cum au fost tratați cehii de către conducătorii monarhiei austriece.

Fotografia m-a impresionat puternic și m-a urmărit multă vreme. Auzisem că execuții similare ar fi suferit și mulți români. Mi se povestise că chiar la Bistrița, deci în țara mea, au fost spânzurați mai mulți preoți și țărani români bucovineni.

Aveam o nuvelă proaspătă, *Catastrofa*, al cărei erou [David Pop], român și ofițer în armata austriacă, e adus de împrejurări să lupte contra armatelor românești. Sub impresia fotografiei cu cehii spânzurați, m-am hotărât să reiau pe eroul meu din *Catastrofa* pentru roman, care să se cheme *Pădurea spânzuraților*. Anecdota romanului s-a încheat singură și repede: voi face o asemenea pădure cu spânzurați în Bucovina, unde oamenii executați vor fi toți români. Eroul meu, văzând atâția români uciși de către înșiși conducătorii patriei pentru care e în luptă și-și primejduiește viața, se revoltă și sfârșește în ștreang, în aceeași pădure, după ce zadarnic a încercat să treacă dincolo, la români. (...) Câteva luni mai târziu am aflat că un frate al meu, [Emil], despre care familia mea credea că ar fi prizonier undeva prin Rusia, student, devenit ofițer artilerist în armata austriacă, adus să lupte pe frontul românesc împotriva românilor, a încercat să treacă la români; a fost însă prins, condamnat și executat prin ștreang, încă din mai 1917. Nu se știa nici localitatea unde a fost executat, necum

împrejurările sau oarecari amănunte. În epoca aceea tulbure, când ostilitățile, la noi, încă nu încetaseră detot, n-aveai de unde să iei informații.

Urmează cea mai răscolitoare parte a confesiunii, despre momentul, misterios, care declanșează parcursul ritualic cerut pentru odihna veșnică a fratelui decedat și, ca efect imediat, deblocarea inspirației. Cele două aspecte sunt inextricabil conectate.

A trebuit să mai treacă câteva luni până ce am putut descoperi aproximativ regiunea unde s-a întâmplat tragedia. Între timp isprăvisem transcrierea lui *Ion* și acum, în toate nopțile, în fața biroului, mă zbuciumam cu *Pădurea spânzuraților*. Am început romanul de vreo patru ori, câte treizeci până la cincizeci de pagini. Simțeam însă că n-am găsit nici ritmul, nici atmosfera. Mă înverșunam în fiecare noapte și lucrul era în zadar. În schimb, în vreme ce scriam, în liniștea apăsătoare, am început să percep niște bătăi ușoare în fereastra mea, delicate ca ale unor degete imateriale. Deschideam, cercetam întunericul. Nu era nimeni și nimic... Când însă bătăile acestea misterioase s-au repetat nopți de-a rândul, insistent, fiind credincios și superstițios, mi-am zis că nu poate fi decât *sufletul fratelui meu*, care cere îngrijirea creștinească ce nu i-a fost, desigur, acordată.

După acest semn al fratelui răposat Liviu Rebreanu merge la Ghimeș, pe malul Trotușului, unde fusese granița dintre România și Imperiu. Acolo, plecând de la informațiile oferite de gospodarul satului, el des-

coperă, într-o livadă, locul unde fusese înmormântat, fără preot și fără slujbă religioasă, fratele Emil („locul nu era nici măcar însemnat”).

Am fost în casa primarului de pe vremuri, unde [Emil] a fost judecat și osândit. Am fost în odăița unde și-a petrecut ultimele ceasuri și de unde a plecat la supliciul suprem. Am trecut în satul vecin, Făget, unde a avut ultima reședință. Am cunoscut pe preotul român care-i fusese prieten, dar care n-a fost admis să-l însoțească la moarte. Am vorbit cu o fată de țăran, sprintenă, frumusească, la care am găsit câteva răvășele de-ale lui. Primarul mi-a dăruit șapca lui fără cozoroc, pe care a trebuit să o schimbe cu o pălărie civilă când a pornit pe ultimul drum pământesc... L-am dezgropat apoi și osemintele le-am mutat dincoace de pârâul care fusese graniță, pe pământul vechi românesc, așa cum ceruse el în ultimele momente și cum nu i se admisesese. De atunci, încheie Rebreanu, am putut scrie liniștit la *Pădurea spânzuraților*. Au încetat bătăile misterioase în geam, am găsit un început care m-a mulțumit și o semnificație pentru eroul romanului.

Aș sublinia câteva lucruri, din perspectiva intenției textului de față. Totul pleacă de la *credința* mărturisită a romancierului („sunt credincios și superstițios”). Criticii literari se limitează, adesea, la aspectul estetic al unei opere, neglijând sau minimalizând celelalte aspecte, care însă trebuie considerate la fel de importante. Mărturia lui Rebreanu e limpede: sufletul neîmpăcat al fratelui său mort i-a făcut semn de pe

lumea cealaltă, nelăsându-l să lucreze și să trăiască liniștit până când el, fratele viu, nu-i va deshuma trupul, nu-l va înmormânta creștinește și nu-i va îndeplini ultima dorință – îngroparea creștinească în pământul țării unde spera să ajungă evadând din armata austriacă.

De ce tocmai Liviu a fost alesul duhului rătăcitor? Aflând vestea morții tragice a fratelui, în sufletul scriitorului se va fi declanșat o criză de culpabilitate, alimentată, poate, de amintirea unui episod mai vechi. El îi promisese, înainte de război, lui Emil că îl va ajuta să vină la București, unde îl va găzdui și îl va întreține pe durata studiilor de medicină. Din păcate acest proiect a căzut, scrisorile sugerând vina romancierului, care nu dispunea, pe atunci, de mijloace financiare suficiente. Împins de sărăcie și dezamăgit de purtarea fratelui de la București, care și-a retras sprijinul tocmai când el angajase formalitățile pentru obținerea pașaportului, Emil se va înscrie la școala de ofițeri din Târgu Mureș. Apoi va pleca pe front, de unde nu se va mai întoarce. În momentul aflării veștii despre executarea fratelui său, Liviu se va fi simțit apăsător de grete. Pentru a-și liniști, el însuși, sufletul a plecat în căutarea mormântului, încercând să îndeplinească, măcar acum, ultima dorință a fratelui său. Romanul pecetluiește împăcarea celor doi frați la nivel literar-mistic. *Pădurea spânzuraților* nu e doar o carte politică, despre ambiguitățile trădării și ale eroismului, ci e, în primul rând, o carte-memorial, o dramă pascală cu final apoteotic, o carte despre convertire și despre înviere. În sprijinul

acestor afirmații vin o serie de fragmente și evoluția însăși a personajului².

Înainte de a intra în analiza propriu-zisă, amintesc câteva aspecte, mai puțin cunoscute, din biografia lui Rebreanu. El s-a născut într-o familie greco-catolică, sub semnul miracolului: în noaptea nașterii sale a avut loc o „ploaie de stele”, pe care scriitorul o va pomeni cu diverse ocazii și de care, în mod evident, s-a simțit marcat. Apoi, tatăl său, Vasile Rebreanu, a urmat studii la Gimnaziul Grăniceresc, greco-catolic, din Năsăud, fiind bun prieten cu George Coșbuc. Mitul lui Coșbuc, devenit celebru în Regat, l-a însoțit pe autorul *Pădurea spânzuraților* încă din pruncie. Liviu a urmat același Gimnaziu ca al tatălui, devenind un bun cunoscător al istoriei, al literaturii universale, al creștinismului, dar și un poliglot. La București, după Unirea de la 1918, a intrat în anturajul altui mare greco-catolic, Iuliu Maniu, care i-a propus funcții importante. Ca simplă anecdotă amintesc și faptul că, după absolvirea Gimnaziului, Vasile Rebreanu îi propusese fiului să devină preot greco-catolic, dar acesta, deși credincios, nu a fost atras de o asemenea carieră, dragostea pentru literatură pecetluindu-i destinul încă din adolescență.

² În revista *Historia*, Nicolae Balint a publicat un articol, cu date inedite, despre Emil Rebreanu, „Povestea adevăratului Apostol Bologna”. El fructifică setul de scrisori, publicate în *Revista de istorie și teorie literară*, de Stancu Ilin, dar și *Memoriile*, inedite, ale unui prieten din adolescență al lui Emil, avocatul și omul politic interbelic Vasile Hoga. Cf. <https://historia.ro/sectiune/portret/drama-lui-emil-rebreanu-povestea-adevaratului-569248.html>

Conform mărturisirii autorului, „subiectul *Pădurii spânzuraților*, o construcție cerebrală la început, s-a umanizat numai când a intervenit contactul cu viața reală și cu pământul. Fără tragedia fratelui meu, *Pădurea spânzuraților* sau n-ar fi ieșit deloc, sau ar fi avut o înfățișare anemică, livrescă, precum au toate cărțile ticluite din cap, la birou, lipsite de seva vie și înviorătoare pe care numai experiența vieții o zămislește în sufletul creatorului”³.

Pentru a valida cuvintele de mai sus ajunge să-i punem față în față pe David Pop, eroul nuvelei *Catastrofa*, și pe Apostol Bologa. Primul e un personaj care stă, de la început până la sfârșit, sub semnul mediocrității. Nu are niciun ideal, mai precis, singurul său ideal e traiul liniștit, suficient. S-a înscris la o facultate, întreținut de tată, dar n-a isprăvit-o din cauza comodității. Tot din comoditate s-a înscris, apoi, la școala de ofițeri, unde exigențele erau minime, apoi s-a căsătorit, a făcut un copil și atât. Vestea mobilizării l-a zguduit o clipă, dar, odată ajuns pe front, s-a obișnuit cu războiul, o împrejurare „ca oricare alta” de a-și face datoria față de Imperiu. Abia când frontul s-a mutat la răsărit, obligându-l să lupte împotriva „fraților români”, au început frământările. Dar ele sunt tardive, slabe și au un efect de scurtă durată. Finalul e revelator: în fața trupelor inamice (românești) el dă ordin plutonului, pe care îl conduce, să declanșeze focul. O mulțime de români sunt uciși sub ochii lui. Eroismul îi este refuzat, moartea îl readuce în mediocritate. E

³ *Op. cit.*, p. 670.

străpuns de gloanțele unui ofițer român, după ce, disperat, încercase să-și salveze viața strigând că e „frate român”. Replica ofițerului deconspiră clar intenția romancierului: „Ne omorâși cinci ceasuri cu mitraliera și acum mai zici că ești frate?... Grijania și anafura ta de câine!”

„Câinele” din *Catastrofa* nu are aproape nimic în comun cu Apostol Bologa. Acesta din urmă, construit după modelul lui Emil Rebreanu, e un erou de la începutul și până la sfârșitul cărții. Dar această dimensiune eroică se rafinează pe parcurs, căpătând, în a doua parte, valențe mistice, martirice, aproape hristice.

Pădurea spânzuraților nu este doar romanul unei „drame de conștiință”, așa cum îl prezintă, îndeobște, critica literară, ci un adevărat roman inițiativ, al reconvertisiei, dublat de un martirolog⁴. Vorbesc de *reconvertire*, întrucât, în copilăria marcată de figura mamei, Apostol nu doar că fusese credincios, dar, la șase ani, a trăit o adevărată experiență mistică, în biserica satului, după ce rostise, în public, „Tatăl nostru”:

⁴ Teza studiului de față nu are nimic „extraordinar”. Extraordinar și oarecum de neînțeles e faptul că aproape nimeni nu a sesizat osatura teologică a romanului timp de o sută de ani. *Aceasta* a fost intenția lui Rebreanu de la primul până la ultimul capitol. Pe lângă trama cristologică propriu-zisă, discuțiile despre mântuire, Dumnezeu, credință și răscumpărare însoțesc fiecare etapă din evoluția spirituală a lui Apostol Bologa. Dacă s-ar transcrie, cu un font special, suita fragmentelor teologice, am fi surprinși de rezultat. De aceea se impune corectarea hermeneuticii romanului inclusiv, sau mai ales, în instituțiile de învățământ.

Tochmai în clipa când se închina, la încheierea rugăciunii, se deschise deodată cerul și, într-o depărtare nefsârșită și totuși atât de aproape ca și cum ar fi fost chiar în sufletul lui, apăru o perdea de nourași albi, în mijlocul cărora strălucea fața lui Dumnezeu ca o lumină de aur, orbitoare, înfricoșătoare și în același timp mângâietoare ca o sărutare de mamă... Din strălucirea dumnezeiască însă se limpezea o privire vie, infinit de blândă și de măreață, care parcă pătrundea în toate adâncurile și ascunzișurile... Arătarea aceasta a durat numai o clipă și a fost atât de nemărginit de dulce, că inima lui Apostol și-a oprit bătăile, iar ochii i s-au umplut de o lucire stranie, bolnavă. Totuși, sufletul îi era atât de plin de fericire, că ar fi fost bucuros să moară atunci acolo, privind minunea dumnezeiască... Când se întoarse la loc, păru schimbat la față. Pe obrajii albi, ochii albaștri erau ca două izvoare de lumină.

— Măicuță, am văzut pe Dumnezeu! murmură copilul cu însuflețire, în vreme ce doamna Bologa încerca să-și șteargă lacrimile cu batista udă de plâns.

*

Rebreanu își construiește, în mod intenționat, memorialul după scenariul Pătimirilor lui Isus. Prenumele personajului nu este ales întâmplător. După mai multe ezitări și variante, autorul se oprește asupra simbolicului nume „Apostol”, cu rezonanță evanghelică.

La începutul cărții, Apostol Bologa e un ateu. Își pierduse credința la moartea tatălui său, avocat liber-

cugetător și erou memorandist. El nu mai crede în Dumnezeu, ca în copilărie, ci în Rațiunea Statului – un „dumnezeu” politic, hegelian, care va să zică. Datoria față de Stat, implicit față de împărat, devine, pentru el, religie de substituție, construită rațional în timpul studiilor de filozofie de la Budapesta. Această pseudo-credință, a minții, nu a inimii, e zdruncinată din temelii în momentul în care *românul* Apostol Bologa află că va trebui să lupte împotriva propriilor frați, de peste munți.

Dacă intenția lui Rebreanu ar fi fost una strict etică, sau naționalistă, romanul s-ar fi terminat în acest punct. Faptul că Apostol Bologa e obligat să-și amâne sacrificiul dovedește o cu totul altă intenție din partea autorului: Bologa trebuie să-și descopere treptat și să-și asume credința în Dumnezeu pentru a muri ca un martir, nu ca un simplu erou. Declicul s-a produs în tranșee, dar revelația va veni abia în timpul concediului „de convalescență”. La prima încercare de evadare el este grav rănit, apoi salvat *in extremis*. A doua încercare e zădărnicită, la fel de miraculos, de boală: ajuns pe noul front, unde ar fi trebuit să lupte împotriva fraților români, Apostol cade la pat cu doar câteva ore înainte de a „trece la inamic”. Timp de zece zile e îngrijit de fiica gazdei sale, Ilona, apoi va beneficia de un concediu medical. Inclusiv acest interval, dintre momentul internării în spital (toamna) și deznodământ (condamnarea la moarte în primăvara următoare) e simbolic: gestația „omului nou”, în sens paulinic, care durează aproximativ nouă luni. Rebreanu descrie, cu acuratețea unui psihopomp, întregul proces al convertirii personajului, care va culmina cu iluminarea din pridvorul

casei părintești, urmată de o autentică *via crucis*. Asistăm la bulversarea întregii sale ființe, la o *metanoia*, nu doar la o dramă intelectuală, a conștiinței. Abia după convertire, când Bologa devine „Apostol” (regăsindu-și semnificația creștină a prenumelui) el își poate împlini destinul sacrificial. Doar purificându-și mintea și sufletul, prin convertire și împărtășirea cu sfintele taine, martiriul îi este îngăduit.

Revelația supremă se va produce acasă, dar ea fusese pregătită în lunile anterioare⁵. Într-o după-amiază, stând în cerdac, ascultând ploaia, contemplând crucea de pe turla bisericii și mormântul tatălui său, Iosif (iarăși un nume evanghelic), solzii îi cad de pe ochi. Trăiește, concret, realitatea prezenței divine și în acel moment e cuprins de o bucurie nepământească. Episodul e capital. De aici, de la acest episod, romanul „de conștiință” devine un roman pascal, cu puternică încărcătură teologică și mistică. Din acest motiv se impune citarea lui *in extenso*. Nu există multe pagini, în literatura lumii, de intensitatea acestora:

Ploaia răpăia pe acoperișul cerdacului, aspru, poruncitor, ca niște ciocănituri grăbite la o poartă zăvorâtă. Ascultând pierdut, Apostol Bologa se pomeni deodată cu o întrebare înfricoșătoare, pe care știa deslușit că a purtat-o în suflet toată viața,

⁵ Discuțiile cu bunul căpitan ceh Klapka, prezența ordonanței Petre (încă un nume simbolic, apostolic), confruntarea cu generalul care-i refuză cererea de a nu merge pe frontul românesc constituie câteva etape ale „trezirii” lui Bologa. După o seară de frământări disperate, el își numește ordonanța, un român evlavios, „nădejdea mea”.

fără să o privească vreodată drept în față, ca și cum i-ar fi fost rușine și groază de ea. Straniu era însă că întrebarea cuprindea și răspunsul pe care Apostol îl dorea cu patimă și de care totuși se ferea, ca un copil încăpățânat care a săvârșit greșeli peste greșeli și nu mai îndrăznește să apară în ochii părinților, poate tocmai fiindcă e sigur de iertarea greșelilor. Vru să se ferească și acuma, închise pleoapele, dar atunci întrebarea îi aprinse în suflet o flacără albă, în jurul căreia se înșiruiră toate gândurile vieții lui, de la crâmpeliile cele mai infime ce i-au murit în creieri înainte de a se limpezi, până la cugetările grele, ordonate, mândre, pe care el le alesese cu încredere drept călăuze de viață, și toate deopotrivă de palide și de supuse, ca niște robi împrejurul stăpânului atotputernic... Simțăminte stranii, nelămurite, se trezeau și se topeau în inima lui, învăluindu-i toată ființa într-o mulțumire caldă... În mintea lui încercă să mai ridice capul un gând, să-i reamintească cuiul ruginit de ură, dar flacăra misterioasă nu-i dădu răgaz să se nască... Apoi i se păru că răpăiala picurilor de ploaie se mulcomește, treptat, prefăcându-se într-un zgomot dulce, fâșâitor, ca zborul porumbeilor, din ce în ce mai dulce, strecurându-i în inimă o vrajă dureros de alinătoare. Apoi deodată începu să se clatine și să se înalțe, purtat parcă pe aripi de cântece. Ochii lui priveau fără mirare, deși cerdacul dispăruse, și câmpurile de asemenea, și tot pământul, și numai crucea din vârful bisericii lucea foarte blând și aproape, încât, dacă ar fi întins mâna, ar fi atins-o. În același timp flacăra ardea mai albă în

sufletul lui, ca un rug luminos, care-i mistuia trecutul și-i zămislea viitorul... Liniștea și misterele cerului și ale pământului se întâlneau și fâlâiau în inima lui, și-i picurau roua bucuriei eterne, în care străluceau miliardele de lumi văzute și nevăzute. Își simțea sufletul legat prin mii de firisoare cu nemărginirea, palpitând fermecat în ritmul imensei taine unice ca într-o mare de lumină. Apoi o fericire fierbinte îi umplu ființa întreagă, mai puternică decât bucuria vieții și mai dureroasă decât suferința morții. Și își dădea seama că o clipă din fericirea aceasta e merindea tuturor veșnicilor... Apostol Bologna tresări, ca și când s-ar fi trezit dintr-un farmec. Ochii însă îi erau deschiși și mari și umezi, iar pe buzele scaldate în zâmbet simțea neîncetat sărutarea fericirii. Cartea îi alunecase de pe genunchi și zăcea la picioarele lui ca o zdreanță fără preț. Ploaia drămăluia mereu țiglele cerdacului cu sunete moi, apătoase. Sus, în spatele crucii palmuite de stropi năvalnici, între nourii suri, râdea o geană albastră-luminoasă, vestitoare de soare nou. Apostol rămase un răstimp cu privirile obosite. Frânturi de gânduri îi răsăreau în creieri și se stingeau repede, netrebuincioase. Pieptul îi era greu de un simțământ nou și de o năzuință nelămurită și totuși poruncitoare...

Îl însuflețea o poftă mare să îmbrățișeze lumea întreagă, să plângă de bucurie și să împartă lacrimile cu toți oamenii. Se sculă în picioare și întinse brațele, și deodată lacrimi îmbelșugate i se vărsară pe obrajii uscați, în vreme ce ochii și buzele lui surâdeau de bucurie. Inima îi tremura

blând, împovărată de iubire și setoasă de a iubi. Și pe fiecare clipă simțea tot mai deslușit rădăcinile flăcării albe în sufletul său, pătrunzându-i toate fibrele, topindu-se cu izvorul vieții și stăpânindu-i ființa pentru toată viața și în vecii vecilor... Apoi toate simțămintele, cele tulburi, ca și cele clare, se adunară într-un mănunchi solid, puternic, și îndată îi apărură în creieri un gând viu ca un trăsnet: „Sufletul meu a regăsit pe Dumnezeu!” O dără de raze albe scânteia pe crucea udată de furtună. Flacăra din sufletul lui Apostol se unea cu razele scânteietoare, cu zgomotul ploii, cu verdeța câmpurilor, cu albastrul care părea un ochi al infinitului, cu infinitul însuși, într-o armonie fierbinte. Simțea în sufletul său pe Dumnezeu, precum sufletul său se simțea în Dumnezeu...

Redescoperindu-și astfel credința din copilărie, Apostol Bologna își acceptă moartea cu seninătate mistică. De data aceasta, contrar lui Emil, care, înainte de a dezerta, se certase cu toată lumea din sat, Apostol Bologna își cere iertare, creștinește, de la toți cei pe care i-a ofensat: mama sa, politrucul pe care-l lovise, iubita pe care a părăsit-o...

Apoi se întoarce pe front, unde se logodește cu Ilona, un *alter ego* al Mariei Magdalena, care-l va însoți până la „locul răstignirii”. Nu s-a observat, până acum, un alt lucru esențial: moartea lui Apostol Bologna survine în *vinerea următoare Vinerii Mari*. Însă despre care Vinere Mare este vorba? În 1917, anul morții lui Emil Rebreanu, Paștele ortodox, implicit greco-catolic (Emil era greco-catolic), a căzut pe 15 aprilie, la o

săptămână după cel catolic, sărbătorit pe 8 aprilie. Cu siguranță Liviu Rebreanu știa acest lucru, acribia cu care se documenta pentru orice roman devenind proverbială. Așadar nu e deloc fantezist să presupunem că el a plasat, cu intenție, data martirizării lui Apostol Bologa chiar de Paștele ortodox/greco-catolic, dimensiunea hristică a romanului căpătând astfel o confirmare și mai tulburătoare.

Pe lângă elementele amintite există și alte aluzii care trimit la modelul hristic: groaza care îl cuprinde pe Apostol în camera unde așteaptă sentința, ecou al „sudorii ca de sânge” a lui Isus în Ghetsimani; plânsul Ilonei, care simbolizează, de una singură, grupul femeilor de pe Golgota; sprijinirea de brațul preotului Constantin, pe drumul către locul supliciului (aluzie la figura lui Iosif din Arimatea) etc.

De asemenea, procesul lui Apostol se desfășoară la fel de iute ca procesul lui Isus. De fapt, nici nu asistăm la un proces, ci la o succesiune de secvențe și senzații interioare. Inculpatul nu rostește decât o rugămintă, în șoaptă („Mai repede, mai repede, pentru numele lui Dumnezeu!”), apoi, parafrazând strigătul mulțimii din preajma lui Isus: „Omorâți-mă! Omorâți-mă!” Klapka, jucând rolul avocatului, încearcă să-l salveze prin orice mijloace, dar Bologa nu doar că nu se arată cooperant, dar îi sabotează strategia. Pentru el procesul nu e nici politic, nici etic, ci religios. Va muri „din cauza iubirii”, nu „pentru crimă”. Klapka rămâne perplex în fața acestei declarații, considerându-și prietenul „nebun”.

Contrar a ceea ce se întâmplase cu fratele Emil, căruia i s-a refuzat asistența religioasă în ultimele clipe ale vieții – autoritățile dorind, în felul acesta, să-l

umilească și să-l pedepsească inclusiv *post-mortem* –, eroul lui Rebreanu e însoțit către locul supliciului de preotul Constantin. Acesta se roagă nu ca pentru un damnat, ci ca în fața unui martir, a unei victime inocente.

Execuția însăși e o răstignire, condamnatul fiind „spânzurat pe lemn”, așa cum descriu vechile texte crucificarea⁶. Ștreangul îl ridică pe condamnat spre cer. Răstignirea/ martiriul nu e un final (cu atât mai puțin un final „de câine”, precum al lui David Pop din *Catastrofa*), ci trezirea la o nouă viață, o apoteoză: „Atunci Apostol fu împresurat de un val de iubire izvorâtă parcă din răunchii pământului. Ridică ochii spre cerul țintuit cu puține stele întârziate. Drept în față lucea tainic luceafărul, vestind răsăritul soarelui. Apostol își potrivea singur ștreangul, cu ochii însetați de lumina răsăritului”.

Moartea este așadar un răsărit, o înviere.

Așteptându-și sentința Bologa cere hârtie și stilou pentru a-i scrie mamei sale. Intenția lui e să-și redacteze „testamentul definitiv”, dar o infimă licărire de speranță (că *in extremis* va scăpa de condamnare) îl face să amâne. Pagina va rămâne goală pe masă. Ce sens poate să aibă această „scrisoare nescrisă către mamă”? În primul rând, sugerează Rebreanu, fiul pur și simplu nu se îndură să-i trimită, el însuși, vestea propriei morți celei care l-a născut de două ori: biologic și într-o credință. Îi lasă preotului Constantin Boteanu

⁶ Într-un *Caiet de creație*, Rebreanu scrie: „Spânzurătoarea, în lumina făcliilor, e ca o cruce enormă, neagră, chemătoare”. *Op. cit.*, p. 323.

această sarcină testamentară. Ca preot și prieten Constantin va ști mult mai bine decât el să-i povestească sfârșitul creștinesc și să o consoleze. Dar foaia albă reprezintă, credem noi, și îndemnul adresat, peste timp, de către Emil, fratelui său, Liviu, de a-i scrie povestea, adevărata poveste, adică romanul însuși, memorial și declarație postumă de dragoste. Foaia din camera devenită „mormânt gol” este giulgiul în care Emil-Apostol va fi îmbrăcat în cuvinte pentru eternitate.

Cristian Bădiliță

1 iunie 2025

PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR

*În amintirea fratelui meu Emil,
executat de austro-unguri,
pe frontul românesc, în anul 1917.*

CARTEA ÎNTÂI

1

Sub cerul cenușiu de toamnă ca un clopot uriaș de sticlă aburită, spânzurătoarea nouă și sfidătoare, înfiptă la marginea satului, întindea brațul cu ștreangul spre câmpia neagră, înțepată ici-colo cu arbori arămii. Supravegheați de un caporal scund, negricios, și ajutați de un țăran cu fața păroasă și roșie, doi soldați bătrâni săpau groapa, scuiându-și des în palme și hâcâind a osteneală după fiecare lovitură de târnăcop. Din rana pământului groparii zvârleau lut galben, lipicios...

Caporalul își răsucea mustățile și se uita mereu împrejur, cercetător și cu dispreț. Priveliștea îl supăra, deși căuta să nu-și dea pe față nemulțumirea. În dreapta era cimitirul militar, înconjurat cu sârmă ghimpată, cu mormintele așezate ca la paradă, cu crucile albe, proaspete, uniforme. În stânga, la câțiva pași, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă, ca și cum de multă vreme niciun mort n-ar mai fi intrat acolo și nici n-ar mai vrea să intre nimeni...

Satul Zirin, cartierul diviziei de infanterie, se ascundea sub o pânză de fum și de păclă, din care de-abia scoteau capetele, sfioase și răsfirate vârfuri de pomi desfrunziți, câteva coperișe țuguiate de paie și turnul bisericii, spintecat de un obuz. Spre miazănoapte se vedeau ruinele gării și linia ferată ce închidea zarea ca un dig fără început și fără sfârșit.

Șoseaua, însemnată cu o dungă dreaptă pe câmpul mohorât, venea din apus, trecea prin sat și se ducea tocmai pe front...

— Urătă țară aveți, muscale! zise deodată caporalul, întorcându-se spre gropari și uitându-se cu necaz la țăranul care se oprește să răsuflă. Auzi?...Țara... locurile... *niet* frumos! adăugă apoi, arătând cu mâna ținutul și stâlcindu-și graiul spre a se face mai înțeles.

Țăranul holbă ochii, nedumerit, cu un zâmbet umil, bolborosind ceva pe rusește.

— Nu pricepe asta, don' căprar, limba noastră, zice atunci un soldat, îndreptându-se din șale.

— Nici nu-i vina lor că țara-i păcătoasă, adăugă îndată celălalt soldat, proptindu-se în lopată.

Toți trei militarii priveau acum cu mare dispreț la țăranul care, neînțelegând vorbele străine, plecă rușinat capul în groapa cu fundul galben, adâncă de vreo jumătate de metru.

— Ei, ce stați? Ce leneviți? strigă deodată caporalul, luându-și seama. Asta-i groapă? Nu vi-e rușine?... Uite-acu pică convoiul... și nici groapa nu-i gata!... Ori vreți să dau eu de dracu din pricina voastră?... Hai! pune osul, nu te holba la mine!

— Așa-i, bine zici, don' căprar, mormăi un soldat, izbînd cu târnăcopul într-un bolovan. Dar nici asta nu-i armată, don' căprar... S-ajungem noi gropari... de...

Oamenii se așternură degrabă pe muncă, în vreme ce caporalul, mulțumit, răspunse iarăși mai prietenos:

— Soldatul trebuie să facă de toate în război, că de-aceea-i războiul război... Ori aici, ori pe front, ori în spital, tot la război se socotește... De ce nu zici mai bine că am avut noroc cu întârzierea?... Ce ne făceam dacă soseau la patru, cum era ordinul? Ne lua naiba pe toți... Ce-i drept, sunt militar vechi, dar n-am mai pomenit să spânzure oameni așa, aproape pe întuneric...

Apoi tăcu brusc. Privirea lui se oprise asupra spânzurătorii, al cărei braț parcă amenința pe oamenii din groapă. Și în aceeași clipă ștreangul prinse a se legăna ușor... Caporalul simți un fior rece și întoarse repede capul. Atunci însă văzu crucile albe, în linii drepte, din cimitirul militar și, buimăcit, făcu stînga împrejur, dând iarăși cu ochii de morminte în cimitirul satului... Fu cuprins de o frică sugrumătoare, ca în fața unor stafii. Se stăpâni totuși în curând și, scuipând cu scârbă, murmură:

— Ce viață mai e și asta... Încotro te uiți, numai moarte și morminte și morți...

Un vânt tomnatic, umed și trist, începu să bată dinspre satul amețit de ceață, aducând pe aripi zvonuri de gemete înăbușite. Din văzduhul cenușiu picură atîta pustietate, că, simțindu-și sufletul împovărat, caporalul încremeni cu fața spre turnul bisericii, cu privirea pierdută, fără să bage de seamă că pe cărarea cimitirului se apropia un ofițer. Își veni în fire de-abia când auzi pașii. Tresări și, întorcându-se la gropari, le zise cu glasul încă răgușit de neliniște:

— Dați zor, băieți, că vine un domn ofițer... De-acuma trebuie să sosească și convoiul... Of, barem de-am scăpa mai repede!... Degeaba, asta nu-i treabă de militar!

Ofițerul se apropia șovăitor. Vântul îi flutura pulpanele mantalei, împingându-l parcă spre o țință nedorită. Era mijlociu ca statură și avea puțină barbă, care-i dădea o înfățișare de milițian sedentar, deși altfel nu părea mai mult de treizeci și cinci de ani. De sub casca de fier lătăreață, fața lui rotundă și bălaie apărea chinuită, mai cu seamă din pricina ochilor cafenii, mari și ieșiți din orbite, care priveau înfrigurați stâlpul spânzurătorii, fără a clipi, cu un nesațiu bolnăvicios. Gura, cu buzele cărnoase, era strânsă într-un spasm

Șoseaua, însemnată cu o dungă dreaptă pe câmpul mohorât, venea din apus, trecea prin sat și se ducea tocmai pe front...

— Urătă țară aveți, muscale! zise deodată caporalul, întorcându-se spre gropari și uitându-se cu necaz la țăranul care se oprește să răsuflă. Auzi?... Țara... locurile... *niet* frumos! adăugă apoi, arătând cu mâna ținutul și stâlcindu-și graiul spre a se face mai înțeles.

Țăranul holbă ochii, nedumerit, cu un zâmbet umil, bolborosind ceva pe rusește.

— Nu pricepe ăsta, don' căprar, limba noastră, zice atunci un soldat, îndreptându-se din șale.

— Nici nu-i vina lor că țara-i păcătoasă, adăugă îndată celălalt soldat, proptindu-se în lopată.

Toți trei militarii priveau acuma cu mare dispreț la țăranul care, neînțelegând vorbele străine, plecă rușinat capul în groapa cu fundul galben, adâncă de vreo jumătate de metru.

— Ei, ce stați? Ce leneviți? strigă deodată caporalul, luându-și seama. Asta-i groapă? Nu vi-e rușine?... Uite-acu pică convoiul... și nici groapa nu-i gata!... Ori vreți să dau eu de dracu din pricina voastră?... Hai! pune osul, nu te holba la mine!

— Așa-i, bine zici, don' căprar, mormăi un soldat, izbind cu târnăcopul într-un bolovan. Dar nici asta nu-i armată, don' căprar... S-ajungem noi gropari... de...

Oamenii se așternură degrabă pe muncă, în vreme ce caporalul, mulțumit, răspunse iarăși mai prietenos:

— Soldatul trebuie să facă de toate în război, că de-aceea-i războiul război... Ori aici, ori pe front, ori în spital, tot la război se socotește... De ce nu zici mai bine că am avut noroc cu întârzierea?... Ce ne făceam dacă soseau la patru, cum era ordinul? Ne lua naiba pe toți... Ce-i drept, sunt militar vechi, dar n-am mai pomenit să spânzure oameni așa, aproape pe întuneric...

Apoi tăcu brusc. Privirea lui se oprise asupra spânzurătorii, al cărei braț parcă amenința pe oamenii din groapă. Și în aceeași clipă ștreangul prinse a se legăna ușor... Caporalul simți un fior rece și întoarse repede capul. Atunci însă văzu crucile albe, în linii drepte, din cimitirul militar și, buimăcit, făcu stânga împrejur, dând iarăși cu ochii de morminte în cimitirul satului... Fu cuprins de o frică sugrumătoare, ca în fața unor stafii. Se stăpâni totuși în curând și, scuipând cu scârbă, murmură:

— Ce viață mai e și asta... Încotro te uiți, numai moarte și morminte și morți...

Un vânt tomnatic, umed și trist, începu să bată dinspre satul amețit de ceață, aducând pe aripi zvonuri de gemete înăbușite. Din văzduhul cenușiu picură atâta pustietate, că, simțindu-și sufletul împovărat, caporalul încremeni cu fața spre turnul bisericii, cu privirea pierdută, fără să bage de seamă că pe cărarea cimitirului se apropia un ofițer. Își veni în fire de-abia când auzi pașii. Tresări și, întorcându-se la gropari, le zise cu glasul încă răgușit de neliniște:

— Dați zor, băieți, că vine un domn ofițer... De-acuma trebuie să sosească și convoiul... Of, barem de-am scăpa mai repede!... Degeaba, asta nu-i treabă de militar!

Ofițerul se apropia șovăitor. Vântul îi flutura pulpanele mantalei, împingându-l parcă spre o țință nedorită. Era mijlociu ca statură și avea puțină barbă, care-i dădea o înfățișare de milițian sedentar, deși altfel nu părea mai mult de treizeci și cinci de ani. De sub casca de fier lătăreață, fața lui rotundă și bălaie apărea chinuită, mai cu seamă din pricina ochilor cafenii, mari și ieșiți din orbite, care priveau înfrigurați stâlpul spânzurătorii, fără a clipi, cu un nesațiu bolnăvicios. Gura, cu buzele cărnoase, era strânsă într-un spasm

dureros, tremurător. Măinile îi atârnavu țepene, aproape uitate.

Caporalul îl primi cu un salut milităresc, bătându-și zgomotos călcâiele bocancilor. Ofițerul se opri la câțiva pași, răspunse dând din cap ușor și, mereu cu privirea la ștreang, întrebă:

— La ce oră e hotărâtă execuția?

— La patru a fost, trăiți, domnule căpitan, răspunse caporalul atât de tare, că ofițerul întoarse repede ochii spre dânsul. Dar văd că e cinci și încă n-au sosit...

— Da... da, murmură căpitanul coborând privirea asupra groparilor care săpau tăcuți, cu capetele în pământ. Apoi întrebă iar, mai sigur: și cine va fi spânzurat?

— Noi nu putem ști, domnule căpitan, zise caporalul cam încurcat. Se aude c-ar fi un domn ofițer, dar nu putem ști bine...

— Și pentru ce fel de vină? stăruie ofițerul, privindu-l cercetător, aproape mânios.

Caporalul se zăpăci de tot și răspunse șovăind cu un zâmbet de milă amară:

— De, domnule căpitan... noi de unde să știm? În război viața omului e ca floarea, se scutură te miri de ce... Păcatele-s multe de la Dumnezeu, și oamenii nu iartă...

Căpitanul se uită lung la dânsul, mirat parcă de vorbele lui, și nu mai întrebă nimic. Ridicând însă ochii și văzând iar spânzurătoarea, se retrase câțiva pași ca în fața unui vrăjmaș amenințător. În aceeași clipă, pe cărarea dinspre sat, răsună un glas aspru și poruncitor:

— Caporal!... Gata, caporal!...

— Gata, domnule locotenent! strigă caporalul, întorcându-se, cu mâna la cozoroc.

Locotenentul, în ulancă strănsă pe corp și cu guler de blană sură, venea foarte grăbit, aproape alergând, și vorbind mereu:

— Gata tot, caporal? Convoiu a pornit adineaori și în câteva minute va fi aici... Dar plutonierul unde-i? De ce n-a venit înainte?... Dacă eu, care n-am nici o însărcinare directă, m-am putut osteni...

Tăcu brusc văzând pe căpitanul străin și necunoscut, care-l privea neliniștit. Locotenentul salută și înaintă până la marginea gropii, izbuclnind apoi foarte nervos și cu vocea zgârietoare:

— Scăunelul, caporal! Unde-i?... Ce te uiți ca un nerod?... Pe ce vrei tu să se urce condamnatul?... Ce oameni! Atâta nepăsare n-am mai văzut... Din pământ să-mi scoți un scăunel, ai înțeles? Și în două minute să fii înapoi!... Aide, mișcă, ce mai caști gura?!

Caporalul porni fuga spre sat, în vreme ce locotenentul, aruncând o privire căpitanului, care stătea deoparte, urmă mai potolit:

— Cu astfel de oameni nu batem noi Europa... Unde nu-i conștiința datoriei...

Vorbind, trecu lângă stâlpul de brad, chiar sub ștreangul nemișcat. Examină groapa mormăind ceva, nemulțumit, și pe urmă ridicând ochii apucă cu amândouă mâinile funia ce-i atârna deasupra capului, parcă ar fi vrut s-o încerce dacă-i destul de solidă. Întâlnind însă privirea speriată a căpitanului, dădu drumul ștreangului, rușinat și umilit. Mai stătu acolo câteva clipe, nehotărât, apoi deodată merse drept în fața străinului, prezentându-se:

— Locotenent Apostol Bologna...

— Klapka, îl întrerupse căpitanul, cu mâna întinsă. Otto Klapka... Adineaori am sosit, și tocmai de pe frontul italian... În gară am aflat că aveți o execuție și, nici nu-mi dau bine seama cum, iată că am nimerit aici...

În glasul căpitanului tremura o sfială atât de neascunsă, că locotenentul, fără să vrea, se simți cuprins iar de rușinea de adineaori și, încurcat, zise cu o vioiciune silită:

— Vasăzică sunteți mutat în divizia noastră?

— Da... la al cincizecilea de artilerie de câmp...

— A, chiar în regimentul nostru! strigă Bologna deodată, cu bucurie neprefăcută. Atunci bine-ați venit!

Fața căpitanului se însenină, parcă în sinceritatea locotenentului s-ar fi dezvoltat un om nou. Privirile lor se încrucișară într-o licărire de simpatie. O clipă. Apoi Klapka avu o cutremurare și întrebă aproape înfricoșat:

— Pe cine spânzurați?

În ochii lui Apostol Bologna, albaștri și adânciți în cap, se aprinse o mândrie stranie. Răspunse cu o indignare abia stăpânită:

— Un sublocotenent ceh, Svoboda... mai mare rușinea pentru corpul ofițeresc... A fost prins tocmai când era să treacă la dușman, înarmat cu hărți și planuri. Rușinos și revoltător!... Nu-i așa? adăugă după câteva clipe, fiindcă Klapka tăcea.

— Mda... da, poate, zise căpitanul, tresărind nesigur. Răspunsul îndoielnic îndârji pe Bologna. Începu să vorbească atunci cu o volubilitate care se vedea că nu-i e firească, vrând parcă să convingă cu orice preț:

Am avut onoarea să fac parte din Curtea Marțială care l-a judecat și, prin urmare... De altfel nici el n-a tăgăduit. Nici vorbă, față de dovezile definitive, ar fi fost zadarnică orice apărare... A fost de un cinism într-adevăr nemaipomenit. N-a deschis gura toată vremea și n-a vrut să răspundă măcar la întrebările președintelui... Ne-a privit sfidător, pe rând, cu un fel de dispreț falnic... Chiar sentința de moarte a primit-o zâmbitor și cu niște ochi... Firește, asemenea oameni nu se spăimântă nici de moartea infamantă... Când l-au prins, într-un unghi mort, o patrulă comandată de ofițer, a vrut să se împuște... Ce dovadă mai palpabilă decât încercarea de sinucidere? Curtea l-a condamnat la moarte în unanimitate, fără discuție, atât a fost de

vădită crima... Eu însumi, deși sunt o fire excesiv de sovăitoare, de data aceasta am conștiința pe deplin împăcată, absolut pe deplin...

Klapka, buimăcit mai ales de asprimea glasului, murmură:

— O, Doamne... dovezile... când e vorba de o viață de om...

Pe buzele subțiri, cu colțuri supte ale locotenentului răsări un amestec de ironie și de dispreț:

— Uitați, domnule căpitan, că suntem în război și pe front!... O viață de om nu e îngăduit să primejduiască viața patriei!... Dacă ne-am călăuzi după considerații sentimentale, ar trebui să capitulăm în fața tuturor... Se vede însă că sunteți ofițer de rezervă, altfel n-ați vorbi așa despre o crimă...

— Da, adevărat, se grăbi Klapka cu teamă. Am fost avocat... în vreme de pace... Acum însă...

— Și eu sunt ofițer de rezervă, întrerupse locotenentul cu mândrie. Războiul m-a smuls din mijlocul cărților, de la Universitate, unde aproape pierdusem contactul cu viața reală. Dar m-am dezmeticit repede și mi-am dat seama că numai războiul e adevăratul generator de energii!

Căpitanul zâmbi, ca și când răspunsul i s-ar fi părut ridicol, și zise cu glas blajin, colorat de o ironie blândă:

— Și eu care credeam că războiul e un ucigător de energii!

Apostol Bologna roși ca o fecioară și nu îndrăzni să se uite în ochii căpitanului. Se simțea jignit până în măduva oaselor și căuta în minte un răspuns aspru, care să pună capăt convorbirii. Atunci însă sosi găfâind caporalul, cu scăunelul fără spetează.

Un moment, domnule căpitan, rosti Bologna triumfător, întorcându-se spre caporalul asudat, parcă i-ar fi adus mântuirea. E prea înalt, nu vezi? strigă apoi